

Balıkesir Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde iki hat levhası Two calligraphy plates in Balıkesir Kurtdereli Mehmed Pehlivan Mosque

Gönderim Tarihi / Received: 10.07.2024

İsmail ÖZTÜRK¹

Kabul Tarihi / Accepted: 15.10.2024

Doi:[10.31795/baunsobed.1513942](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1513942)

ÖZ: Kurtdereli Mehmed Pehlivan ülkemizdeki en önemli spor dallarından biri olan yağlı güreşin tarihe geçmiş önemli temsilcilerinden biridir. Cihan pehlivanı lakabı ile bilinen Kurtdereli Mehmed şimdi Bulgaristan sınırları içinde kalan, Tırnova vilayetinin Selvi kasabasına bağlı Bukurova (Çobanköy) köyünde doğmuştur. 1876–1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Türkiye'ye göçerek, Balıkesir'in Kurtdere Köyü'ne yerleşmiştir. Pehlivan 1906 yılında köyüne adının verildiği bir cami yaptırmıştır. Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii bir ibadet mekânı olarak cami tezyinat unsurlarını bünyesinde barındırması açısından önemli örneklerden biridir. Camilerin kapı, mihrap, minber, duvar gibi farklı unsurlarında sabit ve sabit olmayan hat sanatı uygulamaları ile bezeme geleneği söz konusu cami örneğinde de yer almaktadır. Yapılan çalışmada Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii için inşa edildiği dönemlerde camiye asılmak üzere iki adet menkul (taşınabilir) hat sanatı levhalarının vakfedildiği tespit edilmiştir. Çalışmada hat levhalarının tespiti, belgelendirilmesi ve tanıtılmasını amaçlamaktadır. Devrin önde gelen hattatlarından Hatib Ömer Vasfi Efendi'nin imzasını taşıyan bu hat levhalarından biri celi sülüs yazı, diğeri ise celi talik yazı çeşidi ile yazılmıştır. Hat levhaları malzeme, teknik, hali hazırdaki durumları yönlerinden incelenmiş ve levhaların istiflerinin ilk örnekleri tespit edilerek kıyaslamalar yapılmıştır. Estetik değerleri açısından da incelenen hat levhalarının hat sanatı tarihindeki yerine temas edilmiştir. Aynı zamanda bu levhaların Kurtdereli Mehmed Pehlivan'ın Osmanlı toplumunda görmüş olduğu kıymet ve takdirin belgesi niteliğinde olduğu vurgulanmıştır. Kamusal alanlarda bulunan sanat eserlerinin varlığını devam ettirmesi ve gelecek nesillere salimen devri günümüzde önemli bir meseledir.

Anahtar Kelimeler: Kurtdereli Camii, Hat sanatı, Ömer Vasfi

ABSTRACT: Kurtdereli Mehmed Pehlivan is one of the important historical representatives of oil wrestling, one of the most important sports branches in our country. Kurtdereli Mehmed, known as the World Wrestler, was born in the village of Bukurova (Çobanköy) in the Selvi town of Tırnova province, which is now within the borders of Bulgaria. He migrated to Turkey during the 1876-1878 Ottoman-Russian War and settled in Kurtdere Village of Balıkesir. The wrestler had a mosque built in his village in 1906, named after him. Kurtdereli Mehmed Pehlivan Mosque is one of the important examples in terms of incorporating mosque decoration elements as a place of worship. Fixed and non-fixed calligraphy applications and the tradition of decoration on different elements of mosques such as doors, mihrabs, pulpits, and walls are also included in the example of the mosque in question. In the research conducted, it was determined that two portable calligraphy plates were dedicated to the Kurtdereli Mehmed Pehlivan Mosque to be hung in the mosque when it was built. The aim of the study is to identify, document, and promote calligraphy plates. One of these calligraphy plates, bearing the signature of Hatib Ömer Vasfi Efendi, one of the leading calligraphers of the period, was written in celi thuluth script, and the other was written in celi talik script. The calligraphy plates were examined in terms of material, technique, and current condition, and the first examples of the compositions of the plates were identified and comparisons were made. The place of the calligraphy plates, which were also examined in terms of their aesthetic values, in the history of calligraphy was touched upon. At the same time, it is emphasized that these plates are a document of the value and appreciation that Kurtdereli Mehmed Pehlivan received in Ottoman society. The continued existence of works of art in public spaces and their safe transfer to future generations is an important issue today.

Keywords: Kurtdereli Mosque, Calligraphy, Omer Vasfi

¹ Öğr. Gör. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Güzel Sanatlar Fakültesi/Geleneksel Türk Sanatları Bölümü/Eski Yazı Anasanat Dalı, ismailozturk@comu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7672-7431>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Works of calligraphy are generally seen in books or writing albums, which we call manuscripts, calligraphy plates, inscriptions, and some other items made of different materials. Calligraphy plates constitute an important part of the works that come to light in the field of calligraphy within this widespread application area.

Both individual and general studies have been carried out on calligraphy plates. Referring to calligraphy plates has become one of the basic behaviors when examining the lives of calligraphers, their works, and their position in art. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, in his work titled Last Calligraphers, included images of sample works of calligraphers, calligraphy plates, and also mentioned the famous works and plates of calligraphers. Uğur Derman examined the works and plates of the relevant calligraphers in many articles he wrote about calligraphers. The composition phase of the jaly thuluth calligraphy plate in our study was also recorded by Derman. Ali Rıza Özcan also examined the first design example of the celi talik plate in his work. One of the studies that guided our research was conducted by Süleyman Berk. In his study, Berk examined the calligraphy plates that once adorned mosques but have disappeared today.

Methodology

Kurtdereli Mehmed Pehlivan Mosque, one of the two mosques located in Kurtdere Village of Karesi district of Balıkesir province, was visited and photographed twice in 2015 and 2022. The two calligraphy plates in the mosque are remarkable in terms of the history of calligraphy. Since the calligraphy plates are original and have the characteristics of works of art, a study was carried out to introduce and announce them to both the public and those interested in the field. Calligraphy plates were examined in terms of material, physical properties, condition, and design features.

Findings and discussion

Portable calligraphy plates may have different sizes. Sometimes it can be several meters long, as in the Bursa Grand Mosque plates, and sometimes it can be so small that the average wide side is 20-30 cm, as in the plates prepared to be hung in places with limited height. The two plates in the harim of Kurtdere Mosque are compatible with the space in terms of size. The plates inside the mosque are not as small as the calligraphy plates prepared for small spaces such as houses, nor are they as large as the plates prepared to be hung in domed monumental mosques.

There are two calligraphy plaques on the left wall of the mosque harim, relative to the entrance. Both of the plates bear the signature of Omer Vasfi Efendi, one of the leading calligraphers of the period. His most famous master was Sami Efendi in jaly script. Calligrapher Sami Efendi is considered one of the top names in the history of calligraphy with his works.

The words of the Prophet of Islam, meaning "My intercession is for those of my ummah who commit great sins", are written on the jaly thuluth plate. The framed size of the plate is 131.5x61 cm, pen thickness is 22 mm. The calligraphy is made of metal material, in zerendud technique on a black background. There is no advanced damage or deformation in the calligraphy or the metal that forms the plate base. The composition of the calligraphy belongs to Omer Vasfi and his teacher Sami Efendi. According to what M. Uğur Derman reported from his teacher Necmeddin Okyay, Ömer Vasfi, who could not establish the composition of the plate, left to fix the writing by applying to his teacher Sami Efendi, and a week later, Sami Efendi finalized the stack of the calligraphy and gave it to Ömer Vasfi to imitate. The celi thuluth plate that Ömer Vasfi sent to the Kurtdere Village Mosque was the same year that Sami Efendi finalized his calligraphy composition. Ömer Vasfi probably sent one of the first copies of these plate writings to Kurtdere. Sami Efendi's celi thuluth script dated 1328 Hijri is in the Topkapı Palace Museum Library.

The calligraphy is in line stack form. Respect for pen rights and care in calligraphy is at a high level. The genre of his teacher Sami Efendi is dominant in the calligraphy plate. An informative note was

added to the back of the calligraphy plate by Ömer Vasfi. In this note, Ömer Vasfi states that he sent the calligraphy plate to the world wrestler Kurtdereli Mehmed to hang in the mosque in his village.

A verse from the Quran is written on the jaly taliq plate, meaning "He is the one who hears everything and knows everything". The calligraphy plate has a size of 103x73 cm and a pencil thickness of 53 mm. The plate is made of wooden material, on a black background, in the zerendud technique, without a frame, and is tied to the back on the wall. Although there is no damage or deformation on the calligraphy plate or the wood forming the text base, the wood cracked in the middle over time. A copy of the calligraphy plate, the first composition of which was made by Yesari Mehmed Esad Efendi, dated 1203 Hijri, is in the Topkapı Palace Museum Library. The same arrangement was written by Sami Efendi, Ömer Vasfi Efendi's teacher. The work written by Ömer Vasfi for the Kurtdere Village Mosque is in the style of Sami Efendi. On the back of the celi talik plate in the mosque, there is a note made by Ömer Vasfi, as in the celi thuluth plate. In this note, Ömer Vasfi states that he sent the calligraphy plate to the world wrestler Kurtdereli Mehmed to hang in the mosque in his village.

Results and recommendations

The calligraphy plates, which constitute the subject of our study, are important in terms of showing that the followers of wrestling, one of the traditional branches of sports, and calligraphy, one of the traditional branches of our art, are intertwined with society and each other. Kurtdereli Mehmed had a mosque built in his village, and Omer Vasfi, one of the famous calligraphers of the period, sent a calligraphy sign to be hung in the mosque. The notes he made behind the calligraphy sheet he sent are also important for the clarity of the subject.

Omer Vasfi, who followed his teacher Sami Efendi in his artistic life, sent two of his most important works, in which his teacher was personally involved, to the mosque that Kurtdereli Mehmed had built in his village. Sami Efendi also wrote the plates written by his student Omer Vasfi for the Kurtdere Village Mosque with his own signature. The value of the calligraphy plates is further increased by the fact that the calligraphies in the mosque were made by his students under the supervision of Sami Efendi, who is considered one of the top names of the calligraphy scripts. In addition, the representation of calligraphy with qualified works in a relatively remote village of Anatolia, in the context of calligraphy signs hung in mosques, leads us to the conclusion that the understanding and acceptance of art in society was inclusive in the early 20th century.

It is important to preserve the calligraphy plates in the mosque and to transfer them safely to future generations.

Giriş

Bir ibadet mekânı olarak camilerin ihtiyaç duyulan yapısal unsurları yalnız işlevsel niteliğiyle değil aynı zamanda imkân nisbetinde estetik değer taşıması için tezyini olarak imal edilirler. Camilerin tezyinatında malzeme ve teknik değişiklikler gösterse de yapıya kimlik kazandıran uygulamaların başında hat sanatı uygulamaları gelir. Bu yolla camiler diğer yapılardan ayrılarak dini bir kimlik kazanırlar (Sülün, 2020).

Camilerde kullanılan yazılar celi yazılardır. Kapı ve pencere alınlıkları, mihrap alınlığı, bazen mihrap çevresi, minber kapısı alınlığı, kubbe göbekleri ve etekleri, ana kubbe pandantif yüzeyleri yazıların camilerde görüldüğü yerlerdir. Ayrıca camilerde cami takımı yazıları olarak isimlendirilen Lafza-i Celal, İsm-i Nebi, dört halife ve Hasaneyn isimleri de genellikle yapılan hat sanatı uygulamalarındandır (Derman, 2013; Özkafa, 2019). Günümüzde yeni inşa edilen camilere mekâna uygun büyüklükte, taşınabilir, başka bir ifadeyle çerçevelenmiş hat eserleri asılması gibi bir gelenek olmasa da Osmanlılar devrinde bu konudaki uygulama farklıdır. Eskiden cami, mescid ve türbelerde hat levhalarının asılması mutlaka yapılması gereken adetlerden olmasa da oldukça yaygın bir uygulamaydı (Berk, 2018).

Camileri süsleyen hat levhaları birçok tarihi camide halen görülmektedir. Günümüzde camilerde yer alan hat sanatı levhalarından bazı örnekler şunlardır: Fatih Camii'nde son halife Abdülmecid Efendi'nin hicri 1341 (miladi 1922-1923) tarihli iki satırlık celi sülüs hat levhasında Saf Suresi 13. ayetinin bir bölümü “نصر من الله وفتح قريب و بشر المؤمنين يا محمد” sonuna “Yâ Muhammed” ilavesiyle yazılmıştır (Şekil 1). Sultan Ahmed Camii'nde celi sülüs yazı çeşidiyle Ahzab Suresi 45. ayetin bulunduğu levha Sultan II. Mahmud tarafından yazılmıştır (Şekil 2). Hırka-i Şerif Camii'nde Hatip Ömer Vasfî imzasını taşıyan “شفاعتي لأهل الكبائر من أمتي” yazılı, hicri 1334 (miladi 1915-1916) tarihli celi sülüs levha (Şekil 3). Çanakkale Eceabat ilçesi Seddülbahir Köyü Camii'nde Kazasker Mustafa İzzet Efendi ketebesini taşıyan Hud Suresi 41. Ayetin yazıldığı hicri 1289 (miladi 1872-1873) tarihli celi sülüs levha (Şekil 4).

Şekil 1: Fatih Camii'nde Halife Abdülmecid Efendi imzasını taşıyan celi sülüs levha

Şekil 2: Sultan Ahmed Camii'nde Sultan II. Mahmud imzasını taşıyan celi sülüs levha

Şekil 3: Hırka-i Şerif Camii'nde Hatip Ömer Vasfi imzasını taşıyan celi sülüs levha

Şekil 4: Çanakkale Eceabat Seddülbahir Köyü Camii'nde Kazasker Mustafa İzzet Efendi imzasını taşıyan celi sülüs levha

Kurtdereli Mehmed Pehlivan ve köyüne yaptırdığı cami

Kurtdereli Mehmed Pehlivan bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Tırnova ili Selvi ilçesi Bukurova köyünde doğdu (Kahraman, 1989). Kurtdereli için 1864, 1865 ve 1872 olmak üzere kaynaklarda üç farklı doğum tarihi verilmiştir. Kurtdereli ailesiyle beraber 1876'da Osmanlı-Rus harbi sırasında Bulgaristan'dan Balıkesir Kurtdere Köyü'ne hicret etmiştir (Çaltı, 2011). Kurtdereli fiziken 1,92 metre boyunda, kara kaşlı kara gözlü, buğday tenli, geniş omuzlu, düzgün ve geniş göğüslü, orantılı bir vücuda sahipti. Kurtdereli'nin güreşte ustası Cinci Hoca lakabıyla tanınan bir pehlivandı (Kahraman, 1975; Karayel, 1948). Kurtdereli önce Balıkesir çevresinde yaptığı güreşlerle tanınmış, ünü zamanla Osmanlı Devleti sınırları içinde yayılmıştır. Avrupa'da değişik zamanlarda birçok farklı şehirde uluslararası güreşlere katılmış ve başarılar kazanmıştır. Yurtdışında kazandığı başarılarından dolayı cihan pehlivanı olarak nam salmıştır (Çaltı, 2011). 1931 yılında son güreşinden sonra kısıbetini gelenek olduğu üzere Kâbe'ye yollayarak aktif güreş hayatını tamamlamıştır (____, 1985). 1939 yılında vefat eden Kurtdereli kendi köyüne defnedilmiştir (Çaltı, 2011).

Kurtdereli'nin kendi köyüne yaptırdığı cami 1906 yılında ibadete açılmıştır. Cami dikine dikdörtgen, son cemaat yeri kapalı, mahfili bulunan çatılı bir camidir (Şekil 5). Caminin harim bölümü içten 11.10 metre genişliğinde 12.50 metre derinliğinde, son cemaat yeri 3 metre derinliğindedir. Son cemaat yerinden çıkılan mahfil katı açıkta duran dört sütunun desteklediği beş açıklığa sahiptir. Orta açıklık önünde harim bölümüne taşırılan yarım daire balkon formunda bir çıkma vardır. Ahşap kemerler basık, Bursa kemeri formuna benzemektedir (Şekil 6). Harim bölümü tek sıra pencerelerle aydınlanmaktadır; doğu ve batı cephesinde ikişer, giriş ve mihrap cephesinde mihrabın ve kapının iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Giriş bölümünün pencereleri dikdörtgen diğer pencereler basık kemerli bir forma sahiptir. Mihrap nişinde mukarnas süslemelerle geçiş sağlanmıştır. Mihrap alınlığında kible ayeti (Bakara Suresi 144. ayet) vardır. Minber ve vaaz kürsüsü ahşaptır (Şekil 7). Tek şerefeli minaresi batı cephesi arka köşesindedir (Şekil 5).

Şekil 5: Balıkesir Kurtdere Köyü'nde Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii dış görünüşü

Şekil 6: Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii mahfili

Şekil 7: Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde mihrap, minber ve vaaz kürsüsü

Literatür taraması

Hat sanatı eserleri genel olarak el yazmaları dediğimiz kitap veya yazı albümleri, kıt'a, hat levhaları, kitabeler ve bazı farklı materyallerden mamul kullanım eşyalarında görülür (Derman, 1997). Hat levhaları da bu yaygın uygulama sahası içinde hat sanatı alanında gün yüzüne çıkan eserlerin önemli bir bölümünü oluştururlar. Cami, türbe, müze, ticarethane, konut gibi dini ve sivil mekânlarda karşılaşılan hat levhaları sülüs, talik ve celi yazılar başta olmak üzere çok zengin bir yazı çeşidine sahiptir (Güney, 2023). Örneğin Erzurum Lalapaşa Camii'nde bulunan bir hat levhasının yazı türü rik'a, ana başlık celi sülüs, ara başlıklar celi divani yazı çeşitleriyle yazılmıştır (Sezer, 2006).

Hat sanatı levhalarıyla ilgili hem müstakil hem de genel çalışmalar yapılmıştır. Hattatların hayatı, verdiği eserler, sanattaki konumu incelenirken hat levhalarına müracaat temel çalışma üsluplarından biri olmuştur. İbnülemin Mahmud Kemal İnal Son Hattatlar isimli eserinde hattatların örnek çalışmalarının bulunduğu görsellere, hat levhalarına yer vermiş ayrıca hattatların bilinen meşhur eser ve levhalarını da zikretmiştir. M. Uğur Derman hattatlarla ilgili yaptığı çok sayıda çalışmada ilgili hattatların eser ve levhalarını incelemiştir. Çalışmamızda yer alan celi sülüs hat levhasının istif aşaması da Derman tarafından aktarılarak kayıt altına alınmıştır. Arif Şahin tarafından yapılan "*Hattat Hatib Ömer Vasfi Efendi'nin Mimari Eserlerdeki Yazıları*" isimli yüksek lisans tezinde konumuzu oluşturan her iki levhanın kalıp yazı ve örnekleriyle ilgili bilgilere yer verilmiştir (Şahin, 2019). Yine çalışmamızda yer alan celi talik levhanın ilk tasarım örneğini de Ali Rıza Özcan yaptığı sanatta yeterlik çalışmasında incelemiştir. Araştırmamıza yön veren çalışmalardan biri de Süleyman Berk tarafından yapılmıştır. Berk çalışmasında vaktiyle camileri süsleyen fakat günümüzde kaybolmuş hat levhalarını incelemiştir (Berk, 2018).

Yöntem

Balıkesir ili Karesi ilçesine bağlı Kurtdere Köyü'nde bulunan iki camiden biri olan Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii 2015 ve 2022 yılında iki defa ziyaret edilmiş ve fotoğraflanmıştır. İlk ziyarette hat levhalarının incelenmesinden ziyade görülmesi ve fotoğraflanması amaçlanmıştır. İkinci ziyarette hat levhalarının tespiti için gerekli çalışmalar yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla levhaların fotoğraflama ve ölçümleri yapılmış ve mevcut durumlarının sağlıklı olarak tespiti için gerekli notlar alınmıştır. İki ziyarette de levhalarda teşhir ve fiziki özellikler açısından bir fark gözlemlenmemiştir. Cami hariminde bulunan iki hat levhası hat sanatı tarihi açısından dikkate değer görülmüştür. Hat levhalarının özgün olması ve sanat eseri özelliği taşımasından dolayı hem halka hem de alanla ilgilenenlere tanıtmak ve duyurmak amacı ile çalışma yapılmıştır. Levhalar; malzeme, fiziki özellikleri, mevcut durumları ve tasarım özellikleri açısından incelenmiştir.

Bulgular ve tartışma

Taşınabilir hat levhalarının ölçüleri değişik ölçülerde olabilir. Örneğin Bursa Ulu Camii'nde birkaç metreyi bulan levhalar vardır. Bursa Ulu Camii batı duvarında bulunan celi divani yazı çeşidiyle yazılmış hat levhasının uzun tarafı 7.6 metredir (İhtiyar, 2005). Fakat hat levhaları bazen yüksekliği sınırlı olan mekânlara asılmak üzere hazırlandığı için ortalama geniş tarafı 20-30 cm olacak kadar küçük olabilir. Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii hariminde bulunan iki levha büyüklük olarak mekân ile uyumludur, caminin içinde evler gibi küçük mekânlar için hazırlanan hat levhaları kadar küçük değil, kubbeli anıtsal camilere asılmak için hazırlanan levhalar kadar da büyük değildir.

Cami hariminde girişe göre sol duvar yüzeyinde iki adet hat sanatı levhası bulunmaktadır (Şekil 8). Hat levhalarının ikisi de devrin önde gelen hattatlarından Hatip Ömer Vasfi Efendi'nin ketebesini taşımaktadır. Ömer Vasfi Efendi 1880 yılında doğmuştur. Hocaları; sülüs yazıda Kadri Efendi, talik yazıda Aziz Efendi, celi yazıda Sami Efendi'dir. Kardeşi Neyzen Emin Efendi de ünlü bir hattattır. Celi yazıda hocası Sami Efendi'ye tabiiyeti ile bilinir. Hırka-i Şerif Camii'nde hatiplik görevinde bulunduğu için hatip olarak tanınmıştır. 1928 yılında vefat etmiştir. Cami ve bina kapılarında ve içlerinde, türbe ve çeşmelerde birçok celi yazısı vardır (İnal, 1970). Hattat Sami Efendi (1838-1912) ise ortaya koyduğu eserlerle hat sanatı tarihinin zirve isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ali Alparslan'ın "*Osmanlı Hat Sanatı*" kitabında bahsettiğine göre Sami Efendi'nin hicri 1315-1330, miladi 1897-1911 yılları arasında yazdığı celi yazılar kıyamete kadar yazılamayacak derecede güzel yazılardır (Alparslan, 2007).

Celi yazılar ait olduğu yazı ölçüsünden kalın olan, kalem ağzının genişlemesiyle celi olarak isimlendirilen yazıları kapsamaktadır. Celi yazıların bazıları celi hat levhalarında gördüğümüz gibi kalem ve mürekkeple yazılırlar. Bir bölümü kalıp yazı olarak kalemle yazıldıktan sonra aynı boyutta zerendud levha, kitabe gibi başka zeminlere aktarılarak oluşturulurlar. Kalemle yazılamayacak derecede büyük olanları da yine kalıp yazıyı esas alarak murabba (kareleme) ve diğer yardımcı teknikler vasıtasıyla asıl yazıdan daha büyük ebatla imal edilirler. Böyle yazılara yapma veya mecazi yazılar denir. Mecazi yazıların en güzel örneklerinden bazıları Büyük Ayasofya Camii'nde Kazasker Mustafa İzzet Efendi imzasını taşıyan cihar-yâr yazılarıdır. Bu yazıların kalem kalınlığı 37.5 cm'dir (Yazır, 1989). Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde bulunan celi yazılar kalemle yazılan kalıp yazıdan imal edilmiş levhalar olarak değerlendirilebilir.

Şekil 8: Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde hat levhaları

Celi sülüs levha (Şekil 9,10)

Cami ve hat levhasını ziyaret tarihleri: 16/08/2015, 13/08/2022.

Yazının metni: شفاعة لأهل الكبائر من أمي

Meali: Şefaetim ümmetimin büyük günah işleyenlerinedir (Aksu, 2004).

Çerçeve ölçüsü: 131.5x61 cm

Yazı zemini (metal) ölçüsü: 120x49 cm

Kalem kalınlığı: 22 mm

Malzeme ve Teknik: Metal malzeme, siyah zemin üzerine zerendud tekniğindedir. Yazı çerçeveli fakat camsızdır. Yazıda zerendud olarak isimlendirilen teknik uygulanmıştır. Zerendud yazıyı dış etkilere korumak amacıyla vernik atılmıştır. Zerendud yazılar genellikle siyah, laciverd gibi koyu renk zeminlere yazının altınla uygulanmasıyla yapılırlar (Özönder, 2003).

Levhanın durumu: Yazıda ve yazı zeminini oluşturan metalde ileri seviyede hasar veya deformasyon yoktur, fakat çerçevesinin bazı bölgelerinde bozulmalar gözlemlenmiştir. Yazının özellikle ketebe bölümünde renk kayıplarından dolayı imza rahatlıkla okunabilecek seviyede değildir. Yazının bazı bölümlerinde de matlaşmalar ve renk kayıpları gözlemlenmiştir.

Tanım

Yazının istifi Hatip Ömer Vasfi Efendi ile hocası Sami Efendi'ye aittir. M. Uğur Derman hocası Necmeddin Okyay'dan naklettiğine göre; yazının istifini oturtamayan Ömer Vasfi Efendi, Hocası Sami Efendi'ye müracaatla yazıyı bırakmış, bir hafta sonra Sami Efendi yazının istifini son haline getirip Ömer Vasfi Efendi'ye takliden yazması için vermiştir (Derman, 2011). Hatip Ömer Vasfi Efendi'nin Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'ne gönderdiği celi sülüs levha Sami Efendi'nin yazı istifine son şeklini verdiği yıl ile aynıdır. Ömer Vasfi Efendi bu celi sülüs levha yazılarının ilk nüshalardan birini muhtemelen Kurtdere'ye göndermiştir. Sami Efendi'nin hicri 1328 tarihli celi sülüs yazı kalıbı Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Kanbaş, 2022). Ömer Vasfi Efendi'nin ketebesini taşıyan hicri 1334 tarihli aynı yazının bir nüshası görev yaptığı Hırka-i Şerif Camii'nde bugün hala asılıdır (Şekil 3).

Şekil 9: Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde celi sülüs hat levhası

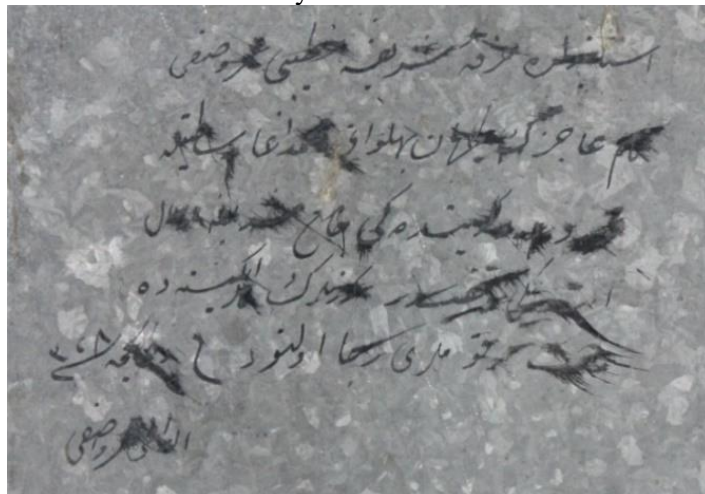

Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde bulunan celi sülüs levhada Hatip Ömer Vasfi Efendi'nin hocası Sami Efendi'nin üslubu hakimdir. Hat levhasında dört farklı kalınlığa sahip kalem vardır. Birincisi metnin yazıldığı asıl kalem, ikincisi hareke kalemi, üçüncüsü ketebe kalemi ve sonuncusu bazı iri tezyinat işaretlerinin kullanıldığı kalemdir. Sülüs yazıda yuvarlak nokta kullanımı seyrek karşılaşılan bir durum olarak kabul edilse de levhada estetik kaygılarla yuvarlak nokta kullanımı görülmektedir (Yazır, 1989). الكبائر (el-kebâir) kelimesinde be (ب) harfi, شفاعة (şefâati) kelimesinde ye (ي) harfi için yuvarlak nokta kullanılmıştır.

Satır istif formundaki yazı kademeli olarak istiflenmiştir. Kalem hakkına riayet ve yazıdaki itina üst seviyededir. Sanat değerini haiz şaheser hüviyetindeki hat eserleri gibi kalemin doğal hareketlerinin, cereyanının bu mecazi yazılarda Hattat Ömer Vasfi Efendi tarafından ustalıkla ortaya konulması yazının estetik kıymetinin yüksekliğini ifade etmektedir. Uygulama aşamasında karşılan aynı zorluklar ve sonucunda ortaya çıkan olumlu neticeler celi talik levha için de geçerlidir.

Levhanın arkasına hattatı Hatip Ömer Vasfi Efendi tarafından talik yazı çeşidiyle bir not yazılmıştır. Not, levha yazıları gibi sanat gayesi olmadığından, daha çok el yazısı hüviyetindedir. Notun yazılma tarihi hicri 2 Zilhicce 1328, miladi 5 Aralık 1910'dur. Levhaların camiye intikali ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat notta verilen bilgiler de oldukça önemlidir. Bu notta şunlar kaydedilmiştir:

Şekil 10: Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde celi sülüs hat levhasının arkasına hattatı tarafından yazılan not

İstanbul'da Hırka-i Şerife Hatîbi Ömer Vasfî nâm âcizin cihan pehlivanı Mehmed Ağa vasıtasıyla Kurtdere Köyü'ndeki câmi-i şerife irsal ettiği vakfıdır. Görenlerin her ikisine de rahmet okumaları ricâ olunur. Fi 2 Zilhicce sene 328. ed-Dâî Ömer Vasfî (Şekil 10).

Celi talik levha (Şekil 11,12)

Cami ve hat levhasını ziyaret tarihleri: 16/08/2015, 13/08/2022.

Yazının metni: هو السميع العليم

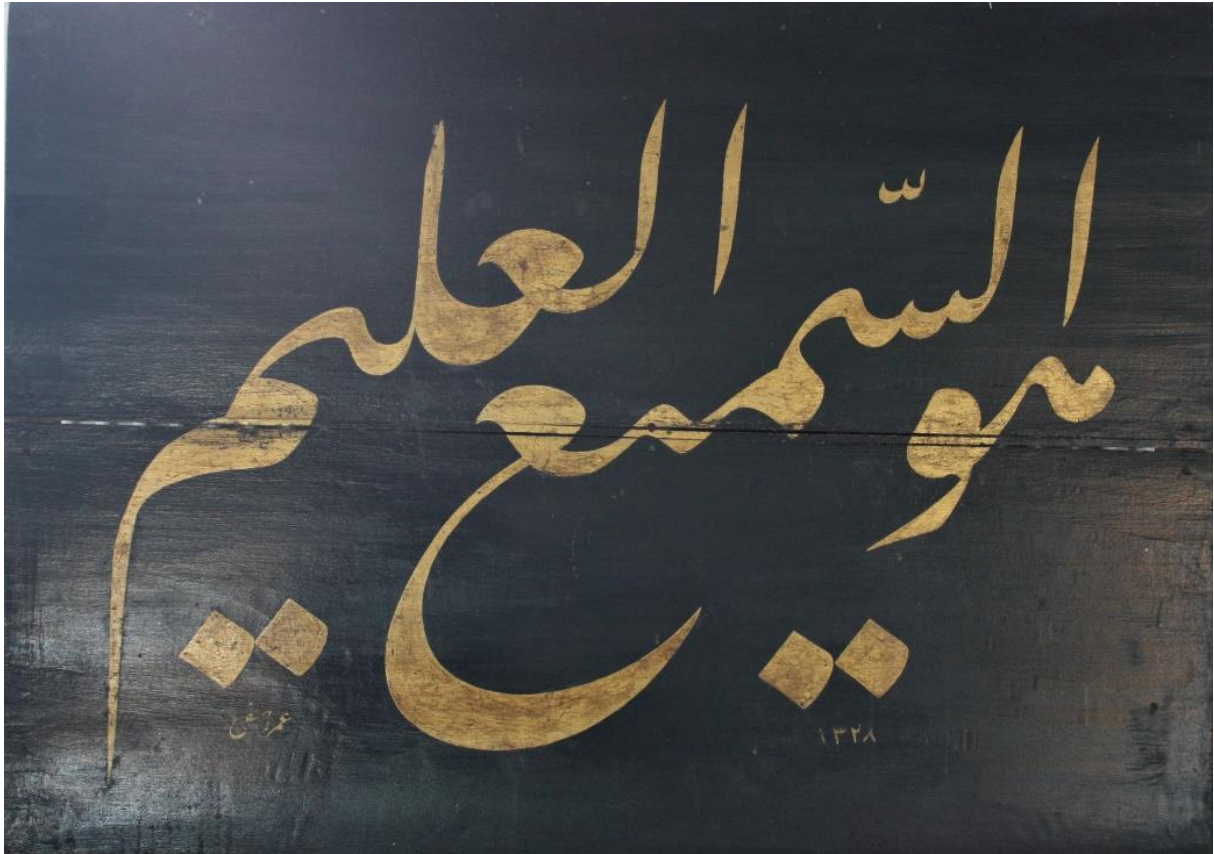
Meali: O semi' (her şeyi işiten) ve alimdir (her şeyi bilen).

Ölçüsü: 103x73 cm

Kalem Kalınlığı: 53 mm

Malzeme ve Teknik: Ahşap malzeme, siyah zemin üzerine zerendud tekniğinde uygulama yapılmıştır. Levhanın durumu: Hat levhası çerçevesiz ve duvarda asılan yere arkasından bağlanmıştır. Yazıda ve yazı zeminini oluşturan ahşapta hasar veya deformasyon olmamakla beraber, ahşap enlemesine fotoğrafta görüldüğü gibi zamanla ayrılmıştır.

Şekil 11: Balıkesir Kurtdere Köyü'nde Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde celi talik hat levhası

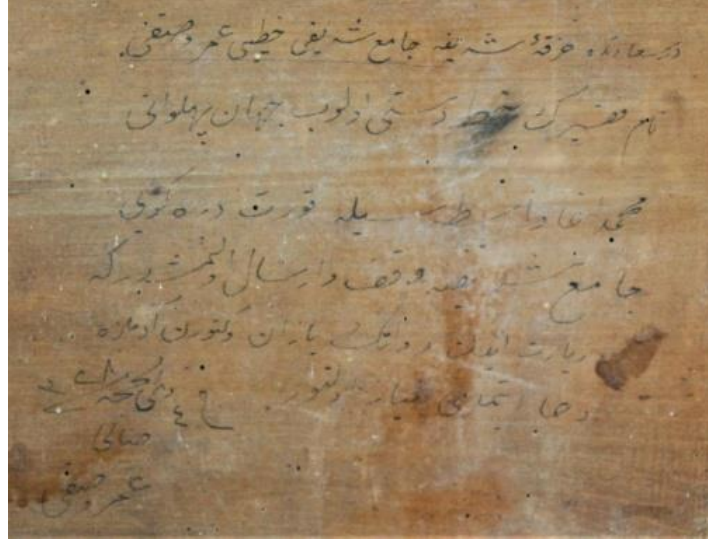
Tanım

İlk istifi (kompozisyonu) Yesari Mehmed Esad Efendi tarafından yapılan yazının, hicri 1203 (miladi 1788-1789) tarihli bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Aynı düzenleme Ömer Vasfî Efendinin hocası Sami Efendi tarafından Osmanlı talik üslubunda tekrar yazılmıştır (Özcan, 1996). Ömer Vasfî Efendi'nin Kurtdere Köyü Camii için yazdığı eser Sami Efendi üslubundadır.

Camideki celi talik levhanın arkasında, celi sülüs levhada olduğu gibi, yazının hattatı Hatip Ömer Vasfî Efendi tarafından bir not yazılmıştır. Notta talik yazı çeşidi kullanılmıştır, fakat levha yazıları gibi sanat gayesi olmadığından daha çok el yazısı hüviyetindedir. Notun yazılma tarihi hicri 4 Zilhicce 1328, miladi 7 Aralık 1910'dur. Bu notta şunlar kaydedilmiştir:

Dersaadette Hırka-i Şerife Câmii Şerîfi Hatîbi Ömer Vasfi nâm fakîrin hatt-ı desti olup cihân pehlivanı Mehmed Ağa vasıtasıyla Kurtdere Köyü Camii Şerîfine vakf ve irsâl olunmuştur ki ziyaret iden zevâtın yazan ve götüren adamlara dua itmeleri niyâz olunur. Fi 4 Zilhicce sene 328 Salı. Ömer Vasfi. (Şekil 12)

Şekil 12: Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde celi talik hat levhasının arkasına hattatı tarafından yazılan not

Sonuç ve öneriler

Çalışmamızda Balıkesir Kurtdere Köyü'nde Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde bulunan iki adet hat levhası ele alınmıştır. İki hat levhası da koyu zemin üzerine zerendud yazılardır. Levhalardan biri celi sülüs diğeri celi talik yazı çeşidine sahiptir. Celi sülüs levha metal zemin üzerine, celi talik levha ahşap üzerine uygulanmıştır. Celi sülüs levhada kullanılan asıl yazı kalemin ölçüsü 22 mm, celi talik levhada kullanılan kalemin ölçüsü 53 mm'dir. Celi sülüs levhanın metni celi talik levhaya göre daha uzun olduğundan böyle bir fark ortaya çıkmıştır. Büyük bir ihtimalle her iki levhanın genel ölçülerinin birbirine yakın olması hedeflendiğinden kullanılan kalem kalınlıkları farklı olmuştur. Fakat her iki levha hem birbirleriyle hem de mekânla uyumludur. Celi sülüs levha çerçevelidir. Fakat celi talik levha çerçevesiz ve arkasına, yazının bulunduğu ahşap malzemeye askı yapılarak sergilenmiştir.

Hat levhaları sporun geleneksel branşlarından güreş ve sanatımızın geleneksel branşlarından hat sanatının müntesiplerinin toplumla ve birbirleriyle iç içe olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kurtdereli Mehmed Pehlivan köyüne cami yaptırmış, devrin ünlü hattatlarından Ömer Vasfi Efendi camiye asılmak üzere hat levhası göndermiştir. Gönderdiği hat levhasının arkasına yazdığı notlar da konunun açıklığı açısından önemlidir.

Sanat hayatında celi yazılarda hocası Sami Efendi'yi takip eden Ömer Vasfi Efendi, hocasının bizzat dahli bulunan en önemli çalışmalarından ikisini Kurtdereli Mehmed Pehlivan'ın köyüne inşa ettirdiği camiye göndermiştir. Sami Efendi talebesi Hatip Ömer Vasfi'nin Kurtdere Köyü Camii için yazdığı yazıların istiflerini kendi imzasıyla da yazmıştır. Camideki levhalar celi yazının zirve isimlerinden biri addedilen Sami Efendi'nin nezaretinde talebesinin elinden çıkmıştır. Zerendud levhalar gibi sergilenen son eserin doğrudan kalemle yazılmadığı eserler, ortaya çıkacak eserin niteliğini malzeme, teknik konular ve estetik yeterlilikler açısından etkilemektedir. Camide bulunan levhalar tüm bu özellikleri olması gerektiği gibi karşılamıştır. Bütün olumlu durumların sonucunda hat levhalarının değeri daha da artmaktadır. Ayrıca camilere asılan hat levhaları bağlamında Anadolu'nun nisbeten ücra sayılabilecek bir köyünde hat sanatının nitelikli eserlerle temsili bizleri 20. yüzyılın başlarında toplumda sanat anlayışı ve kabulünün kapsayıcı olduğu sonucuna götürmektedir.

Kaynakça

- _____ (1985). *Kurtdereli Mehmet Pehlivan* (Kurtdereli Mehmet Pehlivan Şenlikleri Tertip Komitesi).
- Aksu, C. (2004). Hanif'in Manzum Kırk Hadis Tercümesi Şerhi. *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 17, 17-34.
- Alparslan, A. (2007). *Osmanlı hat sanatı tarihi*. (3. Bs). Yapı Kredi Yayınları.
- Berk, S. (2018). Eski camilerin kaybolan güzelliklerinden biri: Hüsn-i hat levhaları. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, 3(1), 97-123. <https://doi:10.20486/imad.434604>
- Çaltı, M. (2011). *Türk güreşinin Başpehlivanlarından Kurtdereli Mehmet Pehlivan*. y.y.
- Derman, M. U. (1997). Hat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.16, s. 427-437). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Derman, M. U. (2011). *Ömrümün bereketi 1*. Kubbealtı Neşriyatı.
- Derman, M. U. (2013). Osmanlı İstanbulu'nda hat sanatı. F. M. Emecen, E. S. Gürkan (Ed.), *Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildiriler* içinde (ss. 475-494). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.
- Güney, G. (2023). Hattat Mahmut Celâleddin Efendi'nin celi sülüs hat levhaları. *Asya Studies*, 7(24), 225-236. <https://doi.org/10.31455/asya.1275748>
- İhtiyar, Z. (2005). *Bir Hüsn-i Hat Sergisi Bursa Ulu Cami*. Kaynak Kitaplığı.
- İnal, İ. M. K. (1970). *Son hattatlar*. (2. Bs). Milli Eğitim Basımevi.
- Kahraman, A. (1975). Kurtdereli Mehmed Pehlivan. *Türk Ansiklopedisi* (c.12, s. 375-377). Millî Eğitim Bakanlığı
- Kahraman, Â. (1989). *Cumhuriyete kadar Türk Güreşi 1*. Kültür Bakanlığı.
- Kanbaş, M.S. (2022). *Hattat Sâmî Efendi ve hat sanatındaki yeri*. [Doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Karayel, M. S. (1948). *Kurtdereli Mehmet*. Ahmet Halit Kitabevi.
- Özcan, A. R. (1996). *Türk nesta'lik ekolü* [Sanatta yeterlik tezi]. Mimar Sinan Üniversitesi.
- Özkafa, F. (2019). Hat sanatının Mimar Sinan estetiğine katkıları. *Turkish Studies Social Sciences*, 14, 1689-1714. <https://doi:10.29228/TurkishStudies.23298>
- Özönder, H. (2003). *Ansiklopedik hat, tezhip sanatları deyim ve terimleri sözlüğü*. Uysal Kitabevi.
- Sezer, B. (2006). Erzurum Lalapaşa Camii'ndeki bir hat levhası. *Sanat Dergisi*, (9), 1-7.
- Sülün, M. (2020). Ayetlerle bezenen mimari yapılar: Osmanlı örneği. İ. C. Schick, M. Gharipour (Ed.), A. Anadol (Çev), *İslam Dünyasında Hat ve Mimari* içinde (ss. 225-246). Albaraka Yayınları.
- Şahin, A. (2019). *Hattat Hatip Ömer Vasfî Efendi'nin mimari eserlerdeki yazıları*. [Yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Yazır, M.B. (1989). *Medeniyet âleminde yazı ve İslâm Medeniyetinde kalem güzeli III*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Etik kurul onayı

Alan araştırması olması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.